

PRAKTIJKGIDS LANDBOUW EN NATUUR

MODULE RUNDVEE, GRASLAND EN ANDERE VOEDERGEWASSEN

Entiteit: Departement Landbouw en Visserij

Afdeling: Duurzame Landbouwontwikkeling

Auteurs(s): Karen Demeulemeester, Katrien Janssen, Laurence Hubrecht, Ivan Ryckaert, Alfons Anthonissen, Pascal Braekman, Geert Rombouts (Departement Landbouw en Visserij, Vlaamse Overheid)

Lectoren: Mathias Abts (departement Landbouw en Visserij); Ruth Huybrechts (departement Landbouw en Visserij); Sylvie Danckaert (departement Landbouw en Visserij); Stefaan Baeteman (departement Landbouw en Visserij); Wim Stoop (departement Landbouw en Visserij); Ingrid Dekeyser (departement Landbouw en Visserij); Gert Luypaert (departement Landbouw en Visserij); Bert Reubens (Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek – ILVO); Hans Casteels (ILVO); Alex De Vliegheer (ILVO); Karoline D’Haene (ILVO); Hilde Wustenberghs (ILVO); Johan De Boever (ILVO); Karolien Michiel (Vlaamse Landmaatschappij - VLM); Frederik Hanssens (VLM); Roald Steeno (VLM); Stijn Leestmans (VLM); Filip Jonckheere (VLM); Anemie Elsen (Bodemkundige Dienst België - lector onderdeel “agroforestry”); Pieter Verdonckt (INAGRO - lector onderdeel “agroforestry”); Katleen Van Essche (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie); Liesbeth Vandekerckhove (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie); Walter Galle (Agentschap voor Natuur en Bos - ANB); Gert Van Hoydonck (ANB).

Datum: 10/12/2012

COLOFON

Samenstelling

Entiteit: Departement Landbouw en Visserij

Afdeling: Duurzame Landbouwontwikkeling

Verantwoordelijke uitgever

Dhr. Jules van Liefveringhe, secretaris-generaal departement Landbouw en Visserij

Depotnummer

D/2012/3241/385

Lay-out

Dienst Communicatie, afdeling Organisatie en Strategisch Beleid

Voor bijkomende info neemt u contact op met

Afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling
Koning Albert II-laan 35 | 1030 Brussel
02 552 79 06 | karen.demeulemeester@lv.vlaanderen.be

www.vlaanderen.be/landbouw/praktijkgidsnatuur

INHOUD

6 Kleine landschapselementen op en rond rundveebedrijven	105
6.1 Poelen	105
6.1.1 Wat is een poel?	105
6.1.2 Landbouwkundige waarde	105
6.1.3 Natuurbelang	106
6.1.4 Aanleg van een poel	107
6.1.5 Beheer van een poel	109
6.1.6 Wettelijke bepalingen inzake poelen	110
6.2 Hagen, bomen, bomengroepen en bomenrijen	112
6.2.1 Enkele begrippen	112
6.2.2 Natuurwaarde of ecologische waarde van houtige KLE's	114
6.2.3 Landbouwwaarde	115
6.2.4 Andere waarden	118
6.2.5 Aanplant van houtige KLE's	120
6.2.6 Beheer	122
6.2.7 Arbeid en financiering	125
6.2.8 Praktijkvoorbeelden	126
6.2.9 Wettelijke bepalingen inzake houtige KLE's	127

6 KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN OP EN ROND RUNDVEEBEDRIJVEN

6.1 Poelen

Hieronder:

- [Wat is een poel?](#)
- [Landbouwkundige waarde](#)
- [Natuurbelang](#)
- [Aanleg van een poel](#)
- [Beheer van een poel](#)
- [Wettelijke bepalingen inzake poelen](#)

6.1.1 Wat is een poel?

Een [poel](#) is een zoetwaterplas met een kleine oppervlakte en een geringe diepte. Door de kleine waterinhoud is er een sterke wisselwerking tussen het waterleven en de directe omgeving. Afhankelijk van de bodemsamenstelling en de watertoevoer kan de waterstand in een poel sterk wisselen, precies omdat het volume zo beperkt is.

6.1.2 Landbouwkundige waarde

[Afbeelding 73](#) Poel (Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Vroeger had een poel een duidelijke economische functie als drinkplaats voor het vee of als irrigatiewater tijdens droge zomers. De reële vrees voor besmetting met veeziekten (leverbot) heeft het effectief gebruik in de landbouw sterk doen teruglopen. Nu is het water voor het vee beschikbaar via een drinkbak of een weidepomp. Door het verlies van hun economische functie zijn vele poelen de laatste 40 jaar dan ook gedempt, verland... omdat ze hinderlijk waren voor de grote landbouwmachines of uit vrees voor gezondheidsrisico's voor het vee. Niet alleen het aantal poelen ging achteruit, ook hun ecologische kwaliteit.

Afbeelding 74 Poel in een weiland (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

De laatste jaren wordt er meer nadruk gelegd op het ecologisch belang van poelen. Er wordt dan ook een stimulerend beleid gevoerd. In het kader van het plattelandsbeleid kan u als landbouwer een [beheerovereenkomst afsluiten voor aanleg en onderhoud van poelen](#). Op die manier kan een poel toch nog een meerwaarde betekenen voor de bedrijfs-economische context van een landbouwbedrijf, met name als vervangende bron van inkomsten uit het leveren van blauwgroene diensten.

Een poel kan bovendien de aantrekkingskracht van uw bedrijf vergroten. Dit kan een meerwaarde zijn als u aan hoevetoerisme of aan thuisverkoop doet.

6.1.3 Natuurbelang

Een poel wordt dikwijls aangelegd omwille van zijn natuurwaarde. Poelen herbergen een rijk planten- en dierenleven. Een poel is een geschikte biotoop en leefgebied voor amfibieën. Ook tal van andere dieren profiteren hier mee van: niet alleen de watergebonden dieren maar ook andere vogels en zoogdieren zoeken er water en voedsel, zoals bijvoorbeeld huis- en boerenzwaluwen die langs de oever modder vinden voor hun nesten.

De rietvegetaties zijn vooral van belang voor vogels en in mindere mate voor insecten of planten. In een rietkraag van enkele meters komen immers relatief weinig plantensoorten voor (vnl. riet, grote lisdodde, harig wilgenroosje en koninginnekruid). Verschillende vogelsoorten zoals kleine karekiet, rietzanger en blauwborst voelen zich er wel thuis.

Poelen zijn ook van belang door de aanwezigheid van verschillende inheemse plantensoorten. We onderscheiden:

- *ondergedoken watervegetatie*, vb. waterpest, hoornblad, vederkruid ...
- *oeverplanten*, vb. gele lis, lisdodde, riet, egelskop, staan met hun wortels en een gedeelte van de stengel in het water

Die plantensoorten zijn in het algemeen positief om het zuurstofgehalte in het water op peil te houden en vormen natuurlijke habitat ei-afzetplaatsen voor amfibieën en de opgroeiende larven.

- *de drijvende waterplanten*, vb. kroos, kikkerbeet, krabbenscheer, drijven met hun bladeren volledig op het wateroppervlak en zitten meestal met de wortels in de bodem
- *groenwieren en algen* zijn kleine ééncellige tot draadvormige planten die rondzweven in het water

Die laatste zijn zeker belangrijke producenten van zuurstof en vormen een bron van voedsel in het water.

Tenslotte zijn poelen ook belangrijk vanuit landschappelijk en cultuurhistorisch oogpunt.

6.1.4 Aanleg van een poel

6.1.4.1 Ligging

Een nieuwe poel legt u best aan in **het laagst gelegen en natste deel** van het terrein. Zo kan grondwater of afstromend water de poel voeden. De poel wordt best aangelegd op plaatsen waar de grondwaterstand voldoende hoog is.

Een andere mogelijkheid is dat een waterloop de poel met water voedt, waardoor ze niet droogvalt. Deze situatie is voor amfibieën echter niet ideaal omdat ze zich voortplanten in stilstaand tot heel zwak stromend water. Een open verbinding met een waterloop zorgt ervoor dat er vis in de poel terecht kan komen. Dit is niet goed voor de aanwezige amfibieën (vissen eten eieren en juveniele van kikkers, padden en salamanders). Daarom wordt de poel best langs de waterloop gelegd. De poel mag echter niet gevoed worden door water van een waterloop, maar overlopen naar de waterloop vormt geen probleem. Daarnaast is de ligging van belang voor de waterkwaliteit van de poel. Een poel vlakbij een sterk vervuilde waterloop is niet ideaal: het vervuilde water kan immers naar de poel toe sijpelen.

Ook een poel onderaan een akker is niet ideaal: modder, meststoffen en pesticiden kunnen in de poel terecht komen. Een bufferzone (vb. een grasstrook) kan deze inspoeling eventueel voorkomen.

In de ideale omstandigheden wordt een poel aangelegd in een grasland in een divers *kleinschalig landschap*. Daarin zijn vb. in een straal van 200 tot 500 m rond de poel een aantal landschapselementen aanwezig, zoals bestaande poelen, bosjes, hagen, bermen ... Een poel staat immers niet alleen in het landschap, de begroeiing eromheen is ook van belang. Amfibieën bijvoorbeeld brengen veel tijd door op het land en houden van een gebied met veel variatie in plantengroei waar voldoende insecten, schuil- en overwinteringsplaatsen voorkomen.

Vaak worden drinkpoelen gemarkeerd door (knot)wilgen. Ze bieden schaduw aan het vee en verfraaien het landschap. Een poel aanleggen onder een bomenrij is echter niet ideaal. De schaduw en bladval zorgen voor vervuiling van het water. Kies daarom voor een heg of voor opgaande beplanting van bomen en struiken op ruime afstand van de poel. Dat kan zowel het landschap verfraaien als het vee schaduw bieden. U kan ook opteren voor een begroeiing langs de noordzijde van de poel, zodat de zonzijde vrij blijft van schaduw.

Amfibieën leggen geen grote afstanden af, ze blijven meestal binnen een beperkte straal rond hun voortplantingspoel. Daarom is de aanwezigheid van een aantal andere poelen in de directe omgeving van een poel van belang. Een geïsoleerde populatie is in het kader van de genetische diversiteit een slechte zaak. Daarom is het noodzakelijk dat er kettingen van poelen zijn, bij voorkeur op hoogstens 750 m afstand van mekaar.

6.1.4.2 Grootte

Een poel heeft best een minimumgrootte van 50 m², te kleine poelen lopen immers een risico op uitdroging. Over het algemeen geldt: hoe groter en gevarieerder de poel, hoe meer leven erin voorkomt. Daarom is 100 tot 200 m² een goed richtcijfer voor de maximumgrootte van een poel (poelen groter dan 100 m² komen echter niet meer in aanmerking voor activatie van toeslagrechten). In grotere poelen is de komst van vissen moeilijker te vermijden. Wil u toch meer wateroppervlak, dan kan u best twee of meer kleinere poelen aanleggen.

6.1.4.3 Geschikte vorm van een poel

Afbeelding 75 Graven van een poel (Bron: Vlaamse Landmaatschappij)

De ruwe vorm van een poel is niet zo belangrijk. Daarom legt u best een eenvoudige basisvorm aan die na dien eenvoudig te onderhouden is. Een **schotelvorm**, zoals een soepbord, bijvoorbeeld is een natuurlijke vorm die mooi oogt en vrij eenvoudig aan te leggen is. Een grillige oeverlijn zorgt voor meer oeverlengte en dus ook voor meer variatie. Hierdoor kan een gevarieerde leefgemeenschap ontstaan maar het vraagt wel meer inspanningen op vlak van onderhoud.

Bij de aanleg van een poel wordt, indien mogelijk, de bovenste laag vruchtbare grond (zonder vegetatie) achteraf uitgespreid over de poelbodem in een 20 tot 30 cm dikke laag. Deze laag vormt een uitstekend substraat voor water- en oeverplanten.

Om te vermijden dat het vee de oeverzone zou vertrappen, wordt er best een afsluiting over tenminste de halve omtrek van de poel op een afstand van 1,5 m gezet. Plaats een deel van de afsluiting dwars op de afsluiting in het water om te vermijden dat de dieren, wanneer het water in de zomer wat lager staat, toch op de afgegrensde oever zouden geraken. Als er kalfjes op het perceel grazen is het aan te raden de hele poel af te rasteren. Het komt regelmatig voor dat de oevers van een poel in de late lente en zomer door betreding in modder veranderen waarin kalfjes kunnen vast raken.

6.1.4.4 Profiel

De oevers van een poel worden best glooiend aangelegd met een helling die onder water doorloopt. De bodem loopt vanaf de rand zacht hellend af (helling hoogstens 15°) zodat een **ondiepe oeverzone** ontstaat. Cruciaal voor het waterleven is een zone waar het water snel kan opwarmen, wat de ontwikkeling van eieren en larven ten goede komt. Zeker voor de oever die het langst door de zon wordt beschenen (gericht op het zuiden) is dit belangrijk. Zo ontstaan drassige plekjes waar kikkers en andere dieren kunnen zonnen. Daar is de lichtinval het grootst zodat het water snel opwarmt wat ideaal is voor het bodemleven. De andere zones mogen steiler zijn om meer variatie te krijgen.

AFRATERING

Als veehouder kan u best een afrastering plaatsen rond de poel en uw vee de toegang tot de poel ontfeggen. Dit is belangrijk in het kader van de gezondheid van de dieren.

INBRENGEN VAN PLANTEN EN DIEREN

Veel mensen hebben de neiging om de natuur een handje te helpen door in hun nieuwe poel planten en dieren in te brengen. Dat moet u beslist niet doen! In veel gevallen is dit zelfs verboden (onder meer in het kader van [de beheerovereenkomst voor poelen](#)). Het inbrengen van soorten leidt er vaak toe dat natuurlijke processen ernstig worden verstoord. Dat is zeker het geval wanneer u ‘vreemde’ soorten uitzet: die kunnen spontaan gegroeide levensgemeenschappen fors schaden.

6.1.4.5 Diepte

De ideale diepte van een poel is ongeveer 150 à 200 cm en is vooral afhankelijk van de bodemsoort. Door de aanwezigheid van diepere delen, ontstaat een groter watervolume dat sterke temperatuursschommelingen van het water zal beperken. Een poel wordt daarom best 50 cm tot 100 cm onder de laagste grondwaterstand uitgegraven. Bij het bepalen van het diepste punt, moet men wel rekening houden met het profiel en de grootte van de poel. Omdat de helling niet te steil mag zijn, zijn kleinere poelen best minder diep dan grotere.

Wanneer een poel wordt gevoed met grondwater, moet u ervoor zorgen dat er in de zomer minstens 50 cm water in de diepste delen staat. Poelen die vroeg in de zomer droogvallen zijn nefast voor de voortplanting van amfibieën. ‘s Winters moet de waterdiepte minstens 80 tot 120 cm bedragen om de bodem vorstvrij te houden. Een - zeer tijdelijk - droogvallende poel is echter geen probleem. Het is bovendien de beste remedie tegen de komst van vissen en zorgt voor een snellere afbraak van het bodemslib.

6.1.4.6 Bodem

Op plaatsen met een permanent hoge grondwaterstand, met kwel of waar van nature een ondoordringbare laag aanwezig is, moeten geen extra voorzieningen worden getroffen. In andere gevallen zal een ondoordringbare laag moeten worden aangebracht om het wegsijpelen van water te voorkomen.

Hiervoor kan een **leem- of kleilaag** aangebracht worden. De laag moet dan ongeveer 20 cm dik zijn, vochtig worden gemaakt en goed worden afgesmeerd. Wanneer de leem of klei indroogt, ontstaan er scheuren die moeilijk weer dichttrekken. De poel mag dus niet opdrogen en zal direct moeten worden gevuld en ook tijdig worden bijgevuuld. Hierdoor is het gebruik van leem- en kleilagen praktisch vrijwel alleen uitvoerbaar bij kleine poelen. Bovendien vragen poelen met een aangebrachte klei- of leemlaag veel onderhoud omdat er zich snel waterplanten in vestigen.

6.1.5 Beheer van een poel

Onderhoud van een poel is nodig om verlanding te voorkomen. Afgestorven plantendelen, bladeren en slib stapelen zich op de bodem van de poel zodat die steeds minder diep wordt. De afbraak van het organische materiaal zorgt ervoor dat het zuurstofgehalte in het water daalt. Daarom moet de poel om de 5 à 10 jaar best **geruimd** worden. Dit gebeurt het best in de vroege herfst (september- oktober). De vroege herfst is ook de periode waarin de plantenmassa het grootst is. Door het wegnemen van de vegetatie in die periode vermijdt u meteen dat de plantensoorten de poel doen dichtgroeien. In die periode zijn ook de meeste jonge amfibieën uit de poel vetrokken en zijn de overwinteraars nog niet teruggekeerd. De op het zuiden gerichte oeverzone is voor een aantal dieren belangrijk voor de eiafzetting. Daarom mag dat deel niet te dicht begroeid raken.

Manueel beheer is beter dan machinaal beheer. Probeer in elk geval de poel zo weinig mogelijk te verstoren. Het **uitbaggeren** van de sliblaag kan eventueel manueel met een baggerbeugel of machinaal met een kraanbak. Het **wegnemen van planten** gebeurt met een sloothak of machinaal met een korfmaaier.

Het is belangrijk dat na het onderhoud ongeveer 50% van het wateroppervlak onbegroeid overblijft. Het materiaal dat uit de poel wordt verwijderd, droogt best enkele dagen naast de poel. Dit geeft de gelegenheid aan de dieren om terug te keren naar het water. Bovendien vermindert zo het gewicht en het volume sterk. Na enkel dagen kan u het maaisel en de bagger afvoeren, om aanrijking te voorkomen.

Het ruimen heeft altijd een invloed op de plantengemeenschappen. Daarom worden grote onderhoudswerkzaamheden het best in verschillende fases uitgevoerd. Op die manier kunnen de dieren van het verstoorde gedeelte zich verplaatsen naar het andere gedeelte.

Tot het regulier onderhoud behoort ook het **knotten van wilgen en het snoeien van de aanplantingen**. Ook dit winterwerk wordt best in verschillende fases uitgevoerd. Logischerwijze wordt het snoeihout afgevoerd. Als dit niet kan, voorziet u hiervoor een vaste stapelplaats op niet al te grote afstand van de poel. Een dergelijke snoeihoop kan een geschikte broed- of overwinteringsplaats vormen voor amfibieën, kleine zoogdieren en vogels.

Hou er best ook rekening mee dat ingrepen in de omgeving van de poel een invloed kunnen hebben op de poel. Wordt er in de directe omgeving een sloot gegraven zodat het waterpeil verandert, wordt er mest uitgereden of met gewasbeschermingsmiddelen gewerkt, dan heeft dat natuurlijk ook gevolgen voor het poelmilieu.

Uit voorgaande blijkt dat een goede aanleg en onderhoud van een poel niet zo eenvoudig is en heel wat tijd en inspanning vergt. Een behoorlijke beheersvergoeding is dan zeker op zijn plaats, en kan u verkrijgen door een **beheerovereenkomst** met de Vlaamse Landmaatschappij af te sluiten.

6.1.6 Wettelijke bepalingen inzake poelen

Hieronder wordt een beknopt overzicht gegeven van de wettelijke bepalingen inzake poelen. Een meer gedetailleerde uitleg, vindt u in het onderdeel '**algemene wetgeving**' van deze praktijkgids.

6.1.6.1 Bescherming van poelen vanuit het natuurbeleid

De zorgplicht en de natuurtoets

De natuurwetgeving voorziet in een **zorgplicht**. De zorgplicht is **altijd en overal van toepassing en voor iedereen**. Iedereen heeft de taak om zijn poel als een goede huisvader te beheren.

Ook de **natuurtoets** is overal van toepassing, dus ook wanneer het gaat om vergunningen, meldingen ... die op de een of andere manier verband houden met (een wijziging van) poelen.

Wetgeving inzake wijzigingen aan vegetatie en KLE's

Poelen zijn KLE's, en wijzigingen hieraan vallen onder de [wetgeving inzake het wijzigen van vegetaties en KLE's](#). Sommige wijzigingen van vegetatie en van KLE's zijn verboden, voor andere wijzigingen heeft u een natuurvergunning nodig. Bij een wijziging aan een KLE of vegetatie moet u dus steeds de toets doen aan deze wetgeving.

Concreet moet u als landbouwer in het kader van deze wetgeving volgende stappen doorlopen:

- Er bestaan een aantal uitzonderingen waarbij het verbod of de natuurvergunningsplicht niet gelden. Zo is normaal beheer in principe nooit verboden noch vergunningsplichtig. Er bestaat een '[code van goede natuurpraktijk](#)⁴' die aan geeft wat 'normale onderhoudswerken' zijn voor verschillende KLE's en vegetaties. **In een eerste stap moet u dus nagaan of uw geplande wijziging onder één van de uitzonderingsbepalingen valt voor het verbod of de natuurvergunningsplicht voor het wijzigen van KLE's of vegetatie.**
- In een tweede stap, gaat u na of de door u voorziene wijziging **verboden** is.
- Indien niet verboden, moet u nagaan of uw geplande wijziging **natuurvergunningsplichtig** is.
  - Hiervoor moet de wijziging gesitueerd zijn in een gebied waarvoor de natuurvergunningsplicht geldt én
  - moet het bovendien gaan om een natuurvergunningsplichtige wijziging van KLE's of vegetatie

Een voorbeeld: Volgens deze wetgeving is het in bepaalde gebieden **verboden** om [historisch permanent grasland](#) te wijzigen, met inbegrip van het daaraan verbonden microreliëf en **poelen**, meerbepaald in: groen-, park-, buffer-, en bosgebieden (en hiermee vergelijkbare bestemmingsgebieden uit de ruimtelijke ordening), in een beschermd landschap en in de beschermingsgebieden Poldercomplex en het Zwin.

Onder meer volgende wijzigingen aan poelen worden beschouwd als **natuurvergunningsplichtig**, indien ze zich situeren in een 'natuurvergunningsplichtig gebied': **het uitgraven, verbreden, rechtekken, dichten van stilstaande waters, poelen of waterlopen.**

Gebiedsgericht natuurbeleid

U moet steeds nagaan of uw bedrijf in één of meerdere gebieden ligt die volgens de natuurwetgeving een speciale bescherming hebben gekregen, zoals de gebieden van het [Vlaams Ecologisch Netwerk \(VEN\)](#), [het Integraal Verweings- en Ondersteunend Netwerk \(IVON\)](#), natuurreservaten en [Speciale Beschermingszones](#). In dit geval moet u er de wetgeving en beschermingsvoorschriften voor die gebieden op nagaan en naleven. Elk van deze gebieden heeft immers zijn eigen specifieke beschermingsregime.

4 Bijlage I omzendbrief 10 november 1998 Omzendbrief LNW/98/01 betreffende algemene maatregelen inzake natuurbehoud en wat de voorwaarden voor het wijzigen van vegetatie en kleine landschapselementen betreft volgens het besluit van de Vlaamse regering van 23 juli 1998 tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu - Datum 10/11/1998

6.1.6.2 Andere wetgeving inzake poelen

Wetgeving uit het landschapsbeleid

Poelen en andere KLE's kunnen onderdeel uitmaken van [een beschermd landschap of een erfgoedlandschap](#). In dat geval is de wetgeving en de beschermingsvoorschriften die vanuit het landschapsbeleid gelden, voor deze gebieden van toepassing.

Een voorbeeld: In beschermde landschappen geldt er een onderhoudsplicht. Zo zijn de eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en vruchtgebruikers in beschermde landschappen onder meer verplicht om poelen te onderhouden en in stand te houden. Bovendien is het in beschermde landschappen onder meer verboden om poelen te verwijderen of te beschadigen.

Specifieke wetgeving uit de Ruimtelijke ordening (RO)

In de RO zijn er verschillende **bestemmingen**. Elk van deze bestemmingen uit de RO heeft eigen bestemmingsvoorschriften en een eigen beschermingsregime. Sommige van die bestemmingsvoorschriften vervullen een natuurbeschermende rol.

Ga ook altijd na of er voor de aanplant, aanleg of de wijziging (inclusief rooien) van KLE's, vegetatie of flora in het algemeen een [stedenbouwkundige vergunningsplicht](#) geldt. Voor een aantal ingrepen is de vergunningsplicht vervangen door een meldingsplicht. Een aantal ingrepen is bovendien vrijgesteld van de vergunningsplicht. Dit maakt het verhaal uiteraard nog complexer ...

De aanleg van een poel houdt een aanzienlijke reliëfwijziging in. Hiervoor heeft u dus een stedenbouwkundige vergunning nodig. Hetzelfde geldt voor het dempen van een poel.

Stel ook steeds de vraag naar een eventueel geldende gemeentelijke **stedenbouwkundige verordening**. Deze kunnen een verstrenging van de regels voor stedenbouwkundige vergunningen betekenen, evenals bepaalde vrijstellingen opheffen. Het blijft dus aangeraden u vooraf goed te informeren bij uw gemeente!

Poelen en de randvoorwaarden uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Om de bedrijfstoelage uitbetaald te krijgen, moet de landbouwer voldoen aan een aantal randvoorwaarden. Bij het niet naleven van de randvoorwaarden wordt een vermindering toegepast op de totale rechtstreekse inkomenssteun. Voor alle info omtrent de randvoorwaarden, raadpleeg de [website van het beleidsdomein Landbouw en Visserij](#).

In het kader van de randvoorwaarde *Beheerseisen voortvloeiend uit Vogel- en Habitatrichtlijn* bent u als landbouwer verplicht om de natuurlijke vegetatie en de kleine landschapselementen in stand te houden. **Concreet houdt deze randvoorwaarde in dat u als landbouwer het verbod, de (natuur)vergunningsplicht en de voorwaarden voor het wijzigen van de vegetatie en landschapselementen naleeft.** Om aan de doelstelling van de bescherming van de leefgebieden van soorten tegemoet te komen, is de instandhouding van de natuurlijke vegetatie en de landschapselementen immers van groot belang.

6.2 Hagen, bomen, bomengroepen en bomenrijen

Hieronder:

- [Enkele begrippen](#)
- [Natuurwaarde of ecologische waarde van houtige KLE's](#)
- [Landbouwwaarde](#)
- [Andere waarden](#)
- [Aanplant van houtige KLE's](#)
- [Beheer](#)
- [Praktijkvoorbeelden](#)
- [Wettelijke bepalingen inzake houtige KLE's](#)

6.2.1 Enkele begrippen

Houtige beplantingen zijn houtkanten, houtwallen, (knot)bomen, (knot)bomenrijen, heggen, hagen, struwelen, bossen of hoogstamboomgaarden.

Een **knotboom** is een boom waarvan de stam wordt ingekort tot 1 à 2 m boven de grond. Op de ingekorte stam vormen zich nieuwe takken. Wanneer deze takken regelmatig worden afgezet tot tegen de stam, ontstaat door de vorming van wondweefsel op de snijvlakken, een bolvormige verdikking, de knot. Daaruit groeien na het afzetten telkens weer nieuwe takken door het uitlopen van de slapende knoppen. De knotboom is dus een cultuurboom gevormd door de mens. Knotbomen zijn onlosmakelijk verbonden met bepaalde Vlaamse streken. De bekendste geknotte boomsoort is de wilg. Ook elzen, essen, eiken, linden, Spaanse aken, populieren, haagbeuken en paardekastanjes komen als knotboom voor.

Afbeelding 76 Knotbomen in een landbouwlandschap (Bron: Boerennatuur op scherp, Valérie Goethals)

De termen **solitaire (vrijstaande) boom**, **bomenrij** en **bomenlaan** spreken voor zich. Let wel, er is een duidelijk juridisch en feitelijk verschil tussen een bomenrij enerzijds, en een **bos** anderzijds. Voor de wetgevende bepalingen inzake bossen, consulteert u best de [module 'algemene wetgeving'](#) in deze praktijkgids.

Afbeelding 77 Een solitaire boom in een weiland (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Afbeelding 78 Landschap met bomenrij (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Heggen en hagen zijn lijnvormige begroeiingen. Een **heg** is een dichte rij struiken of bomen die vrij mag uitgroeien. Een **haag** wordt frequent (één of twee keer per jaar) geschoren of geknipt.

Afbeelding 79 Een houtkant (Bron: Vlaamse Landmaatschappij)

Een **houtkant** of **houtsingel** is een strook grond waarop struiken en/of bomen groeien die op dezelfde hoogte staan als het omringende land en die periodiek tot bij de grond afgezet worden.

Houtwallen zijn houtkanten die op een verhoogde plaats staan.

Een **struweel** is een houtopstand van struiken van 1 tot 5 meter hoog. Vaak zijn struwelen gelegen aan de rand van een bos. Kenmerkende struweelsoorten zijn meidoorn, sleedoorn, vlier, kornoelje, grauwe wilg en braam.

6.2.2 Natuurwaarde of ecologische waarde van houtige KLE's

Hagen, heggen, houtkanten en bomen vormen een belangrijk onderdeel van de ecologische infrastructuur van de open ruimte.

Heel wat planten en dieren vinden er hun schuiloord, overwinteringsplaats of voedselbron. Bomen of struiken, boomgroepen en bomenlanen zijn vaak herkenningspunten in het landschap. Voor vleermuizen dienen ze als oriëntatiebakens. Ook vlinders gebruiken ze om de weg te vinden. Ze zijn van belang als broedplaats voor vogels. Voor vogels die in de weide foerageren, kan de haag een vluchtmogelijkheid zijn om een predator te ontwijken. In oude knotbomen ontstaan talrijke gaten in het hout. Steenuilen, gekraagde roodstaarten en mezen vinden er een uitstekende nestplaats. Veel struiken met bessen vormen ook het voedselaanbod voor vogels. Veel insecten, waaronder torren en kevers, vinden hun voedsel in knotbomen en dienen op hun beurt als voedsel voor vogels en kleine zoogdieren. Tenslotte doen lijnvormige landschapselementen zoals hagen dienst als corridor, waarlangs dieren zich verplaatsen. Alleenstaande (knot)bomen zijn dan eerder stapstenen in het landschap.

Afbeelding 80 Knotbomen als stapstenen in het landschap (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

6.2.3 Landbouwwaarde

Hagen, heggen, houtkanten, bomen, bomengroepen en bomenrijen hebben niet alleen ecologische functies. Vroeger kenden zowel de landschapselementen zelf als het geoogste hout heel wat toepassingen in de landbouw.

In de loop van de tijd is het economische belang van vele KLE's op en rond landbouwbedrijven verdwenen. Door het veranderend grond- en materialengebruik (bijvoorbeeld prikkeldraad) en door de schaalvergroting en intensivering in de landbouw raakten ze hun nutsfuncties zoals begrenzing van percelen kwijt. Hierdoor verdwenen ze stilaan uit de open ruimte.

Toch zijn er vandaag de dag **nog steeds nuttige toepassingen voor KLE's in een moderne landbouwbedrijfsvoering**. De belangrijkste zijn:

- **Perceelsgrens en veekering:** lijnvormige KLE's kunnen gebruikt worden om weiden en akkers af te schermen. Naast hun functie als veekering kunnen ze ook gebruikt worden om eigendomsgrenzen te benadrukken. Ook struwelen dienden vroeger vaak en worden soms nog gebruikt als perceelsscheiding.

Afbeelding 81 Een haag als veekering (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Afbeelding 82 Een haag als perceelsscheiding (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

- **Bescherming tegen erosie:** lijnvormige groenstroken (vooral houtkanten) spelen ook een belangrijke rol in de strijd tegen erosie. In landbouwgebieden met veel hellingen werden vroeger vaak hagen en houtkanten aangeplant als buffer tegen erosie. Dergelijke houtkanten helpen de bodem vast te houden en liggen aan de oorsprong van de typerende terrasvorming op hellende akkers en graslanden, ook wel graften genoemd.

Afbeelding 83 Graft (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

- **Waterhuishouding:** wilgen slorpen veel water op met hun uitgebreid wortelstelsel. Knotbomen dragen dan ook bij aan een voor landbouw betere waterhuishouding van natte gronden.
- **Windscherm:** KLE's kunnen dienst doen als windscherm voor gewassen. Het zachtere microklimaat binnen de beschutte ruimte stimuleert de ontwikkeling van de planten. Het nut hiervan is wel degelijk bewezen. Een voorbeeld: windschermen rond fruitboomgaarden kunnen helpen vermijden dat takken afbreken en dat bladeren, bloesems en vruchten worden beschadigd of vroegtijdig afvallen. Door het windscherm is de luchtvochtigheid hoger, wat leidt tot een betere bestuiving, vruchtzetting, celdeling en uitgroei van de vruchten. Anderzijds verhoogt de luchtvochtigheid wel de kans op schimmelinfecties. Ideaal is dus een windscherm dat toch nog voor een beetje tocht zorgt. KLE's kunnen ook een rol spelen in het voorkomen van winderosie.
- **Driftreductie:** door hun functie als windscherm, kunnen hagen ook drift van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater, de aangrenzende percelen en naastliggende woonzones beperken.
- **Bescherming voor vee:** Het vee vindt dankzij de KLE's beschutting tegen harde wind, slagregen of felle zon.

Afbeelding 84 Het vee graast in de beschutting van enkele bomen (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Nuttige organismen: De bloei in een KLE lokt bijen, hommels, andere bestuivende insecten (belangrijk in de fruitteelt) en nuttige insecten die zich voeden met stuifmeel en nectar van de beplanting. KLE's kunnen heel wat natuurlijke vijanden herbergen met een plaagregulerende functie voor de nabijgelegen gewassen. In het KLE zitten er ook schadelijke organismen, maar deze zijn vaak erg gespecialiseerd en komen daardoor niet uit de KLE. Plantenvraat in het kleine landschapselement betekent dus zeker niet dat er een plaag op de naastliggende velden zal optreden. Bovendien zorgen de predatoren er met hun natuurlijke plaagbeheersing voor dat er zelden moet worden opgetreden tegen de schadelijke organismen in het KLE.

Afbeelding 85 De zweefvlieg, een nuttig insect (Bron: Fotoarchief Vlaanderen, De Ceulaer Leander, ANB)

Afbeelding 86 Honingbij (Bron: fotoarchief Agentschap voor Natuur en bos, Leander De Ceulaer)

- **Houtopbrengst:** bij het onderhoud van houtige kleine landschapselementen kan u het hout nuttig gebruiken. De hoge brandstofprijzen van vandaag kunnen een motivatie zijn om aan landschapsonderhoud te doen. Houtkanten kunnen ook geriefhout leveren voor het gebruik op het bedrijf, bijvoorbeeld als weidepalen.

Afbeelding 87 Houtopbrengst na het knotten (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Naast de mogelijke voordelen van houtige KLE's, zijn er ook een aantal mogelijke **nadelen** voor de landbouwproductie en de bedrijfsvoering, die dienen afgewogen te worden tegen de vele mogelijke voordelen van kleine landschapselementen op het bedrijf:

- KLE's nemen **een bepaalde oppervlakte** grond in, die u niet kan gebruiken voor productiedoeleinden.
- KLE's kunnen in **concurrentie** treden met nabijgelegen landbouwgewassen om licht, vocht en nutriënten. Op die manier kunnen ze een negatief effect hebben op de gewasproductie in de onmiddellijke omgeving van het kleine landschapselement. Hier staan echter de positieve effecten van bijvoorbeeld een haag als windscherm voor de productie tegenover.
- KLE's vragen **onderhoud**, en dit kost tijd of –indien u dit onderhoud zou uitbesteden– geld. In welke mate tijd voor onderhoud een beperkende factor is, hangt af van bedrijf tot bedrijf. Dit kan deels opgevangen worden door als landbouwers samen te werken, bijvoorbeeld in een [agrobeheergroep](#), of door beroep te doen op de knotploegen die hier en daar bestaan: particulieren komen knotten en krijgen in ruil voor hun beheerwerken het brandhout.
- Bepaalde soorten vormen uitlopers of zaaien zich makkelijk uit in de onmiddellijke omgeving en geven soms problemen bij achterstallig beheer.

6.2.4 Andere waarden

Houtige kleine landschapselementen hebben ook nog andere belangrijke functies:

Milieukundige waarde

Houtachtige elementen dragen bij aan koolstofopslag, luchtzuivering, zuurstofproductie, regeling van de waterhuishouding ...

Cultuurhistorische waarde

Een voorbeeld: solitaire bomen kunnen veel informatie geven over de geschiedenis van het landschap. Ze vertellen bijvoorbeeld waar vroeger een geriefbosje heeft gelegen. In sommige gevallen merken ze oude vergaderplaatsen of zelfs plaatsen van rechtspraak, of vindt men aan hun voet een kapelletje.

Afbeelding 88 Solitaire boom met een kappelletje (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Bijdrage aan een aantrekkelijk landschap:

Kleine landschapselementen bepalen mee het uitzicht van het landschap. Een 'groene' omgeving biedt mogelijkheden voor ontspanning, **recreatie en toerisme**. Kleine landschapselementen, zowel als erfinplanting als op en rond weiden en akkers, hebben een positieve invloed op de uitstraling van een landbouwbedrijf. KLE's op en rond uw bedrijf kunnen dus een meerwaarde betekenen als u aan hoevetoerisme, thuisverkoop ... doet. Ze kunnen ook een alternatieve bron van inkomsten vormen door het leveren van blauwgroene diensten, bijvoorbeeld door het afsluiten van een [beheerovereenkomst voor kleine landschapselementen met de Vlaamse Landmaatschappij](#).

6.2.5 Aanplant van houtige KLE's

Bij de aanplant van bomen of bomenrijen moet u rekening houden met heel wat zaken zoals het type plantgoed, de plantperiode, de plantplaats, de plantwijze, enzovoort.

Algemene regel bij het aanplanten: een goede planning en voorbereiding is erg belangrijk!

6.2.5.1 Welk plantgoed?

De soortkeuze moet u vooraf goed overwegen. Diverse factoren – zowel ecologisch, landschappelijk als bedrijfs-economisch- spelen een rol bij de soortenkeuze.

- Gebruik waar mogelijk **autochtoon plantgoed**. Dit zijn planten die nakomelingen zijn van planten die zich sinds hun spontane vestiging na de laatste ijstijd altijd natuurlijk hebben verjongd in een bepaalde streek, of die kunstmatig vermeerderd werden met lokaal materiaal. Doordat ze zeer goed aangepast zijn aan de lokale bodem- en klimaatsom-standigheden, kunnen ze zich op natuurlijke wijze voortplanten in die streek.
- Het is in elk geval aanbevolen om **streekeigen soorten** te gebruiken. Streekeigen soorten zijn soorten, die van nature voorkomen in een bepaalde streek (= inheems), die op die manier heel goed zijn aangepast aan de lokale groeiomstan-digheden van die streek. Streekeigen is niet het synoniem voor 'autochtoon'. Een voorbeeld: Een zomereik afkomstig uit de Balkan is niet autochtoon in Vlaanderen, maar de soort zomereik is hier wel streekeigen. De voordelen van streekeigen groen tegenover uitheems groen zijn:
  - Streekeigen groen heeft een grotere natuurwaarde;
  - Streekeigen groen is beter aangepast aan de lokale bodem- en klimaatomstandigheden en mede daardoor ook minder ziektegevoelig;
  - Streekeigen groen is goedkoper;
  - Streekeigen groen groeit vaak sneller;
  - Het landschap oogt authentiek voor inwoners en toeristen.
- Hou bij de keuze van de soort rekening met de **specifieke kenmerken van de soort**: als u bijvoorbeeld een houtkant of een haag met vlakwortelaars vlak naast een akker plant, dan kunnen de bodembewerkingen belangrijke negatieve gevolgen hebben voor het wortelstelsel van de aanplant. Dit kan een slechte groei van het KLE tot gevolg hebben en vergroot de kans op infecties.
Wil u een boom dicht bij een verharding of een muur aanplanten, dan kiest u er best één met een penwortel zoals zomereik. Vlakwortelaars (zoals bijvoorbeeld beuken) kunnen immers schade opleveren. Hou ook rekening met de volwassen grootte van een KLE, zodat u niet voor problemen komt te staan.
- Ook de **standplaats** zal de keuze van de soort mee bepalen: de grondsoort, de bodemvochtigheid, de zuurtegraad (pH) van de bodem, de lichtinval ... zijn allemaal factoren die meespelen in de soortenkeuze.
- Hou ook rekening met eventuele **praktische verwachtingen** die u heeft vanuit uw **bedrijfsvoering**, naar functie en be-heer van uw KLE! Als u een bepaalde opbrengst verwacht van een KLE (houtopbrengst, vruchten ...), hou hier dan reke-ning mee bij de keuze van de soort. Denk na over wat het KLE vraagt aan beheer en of u hier binnen uw bedrijfsvoering en tijdsbestek kan aan voldoen en koop soorten ana die het gewenste beheer verdragen.
- Betrek ook **ecologische overwegingen** in uw soortenkeuze: Soorten die voedsel bieden aan vogels en insecten zijn extra aantrekkelijk. Ook het combineren van soorten is vanuit ecologisch oogpunt belangrijk. Soms gaan **ecologische overwegingen hand in hand met economische overwegingen**: ook voor natuurlijke plaagbeheersing en bestuiving is het combineren van diverse soorten interessant.
- De **maat/ouderdom van het plantgoed** hangt af van situatie tot situatie:
  - Kleine maten van plantgoed zijn meestal goedkoper en gemakkelijk aan te planten, maar vragen veel nazorg (be-geleidingssnoei, vrijmaken plantspiegel ...). U moet ook langer wachten op het eindresultaat.
  - Grote maten geven sneller effect maar zijn duurder en moeilijker om te vervoeren en te planten. Grote maten zien vaak wat af van een erplanting en hebben dus een aanpassingstijd nodig.

Meer info over plantgoed, kan u vinden in de [brochure Plantgoed](#).

6.2.5.2 Wanneer best planten?

- Winterkale bomen worden best in de rustperiode geplant, tussen half november en half april. Wintergroene houtachtige planten worden best in oktober geplant of verplant.
- **Plant in goede weer- en bodemomstandigheden.** Plant niet in perioden met sneeuw, vorst, droog, winderig of zonnig weer. Planten wanneer de grond verzadigd is met water, is ook niet goed. Hierdoor krijgen de wortels niet genoeg zuurstof om te kunnen groeien waardoor de wortels afsterven. Het plantgoed verzwakt hierdoor en zal veel gevoeliger zijn voor ziekten.

6.2.5.3 Waar planten?

Het is belangrijk om goed te overwegen waar u een KLE wil aanplanten.

Hou niet enkel rekening met ecologische criteria, maar ook met cultuurhistorische aspecten én natuurlijk met uw bedrijfsvoering!

Landbouwkundige overwegingen

- Welke functie heeft het klein landschapselement voor u? Als perceelsscheiding, om de bedrijfsingang te verfraaien met het oog op uw thuisverkoopactiviteiten ... De functie van het KLE zal mee de plantlocatie bepalen.
- Op het erf kunnen KLE's een belangrijke rol spelen, zoals groenscherm, het helpen beheersen van geurhinder, integratie van de bedrijfsgebouwen in het landschap ...
- Zorg ervoor dat de locatie zodanig gekozen is dat de KLE de doorgang van landbouwmachines en werktuigen niet kan belemmeren.

Landschapsoverwegingen

Houd rekening met het omliggende landschap. Plant bijvoorbeeld niet zomaar een boom in open weide- of akkergebied, want dit kan nadelig zijn voor het voorkomen van weidevogels die een open landschap verkiezen. Hoge bomen zijn bovendien een uitkijkpost voor nestrovers zoals kraaien. In sommige gevallen is het dus beter om een open landschap te behouden.

Ecologische overwegingen

Een voorbeeld: voor de meeste kleine landschapselementen geldt dat de ecologische waarde afhangt van het geheel waarin ze geplaatst zijn. KLE's zijn belangrijke stapstenen in het landschap, maar hun ecologische waarde stijgt nog als ze aansluiten bij en een netwerk vormen met andere KLE's.

6.2.5.4 Hoe planten?

- **Laat het plantgoed nooit met de wortels bloot liggen**, want dan drogen de fijne wortels uit. Het zijn net deze wortels die belangrijk zijn opdat het plantgoed snel zou aanslaan. Tijdens het vervoer vanuit de kwekerij moeten de wortels zorgvuldig beschermd worden tegen uitdrogen, bijvoorbeeld met een vochtige jutezak of -doek. Als het plantmateriaal niet onmiddellijk wordt aangeplant, is het best het een tijdje **in te kuilen op een beschutte plaats**. Dit betekent dat de planten in een ondiepe kuil worden gestopt, met een laag aarde boven op de wortels.
- Bij het planten worden veel fouten gemaakt met de **plantdiepte**. Algemeen geldt dat het plantenmateriaal steeds op dezelfde diepte moet zitten als in de kwekerij. Zorg ervoor dat de worteluiteinden niet ombuigen, anders kunnen de boompjes krom of scheef groeien. Met andere woorden: maak het plantgat voldoende groot!
- **Knotbomen:** planten, poten of stekken van knotbomen kan vanaf de bladval tot in maart. Vaak worden knotbomen van populier en wilg gepoot met een tak. In dit geval wordt er in de winterperiode (van november tot februari) een gezonde groeiende tak van een vijftal cm dik afgekapt of -gezaagd. Alle zijtakken en de top worden verwijderd totdat een kale tak van 2,5 tot 3 m overblijft. Om het wortelen te vergemakkelijken, snijdt u overlangs een aantal stroken schors af aan het gedeelte dat later in de grond komt en legt u de tak enkele maanden met het onderende in het water (bijvoorbeeld van een veedrinkpoel). Begin maart kan de poot dan geplant worden. De poot komt ongeveer 80 cm diep in de grond.

- Gebruik **steunmateriaal**: plaats een boompaal en bevestig de boom hier met steunband aan vast. Doe dit niet te strak en hou rekening met de overheersende windrichting. Na enkele jaren kunnen de boompalen weg.
- Bescherm het kleine landschapselement tegen **veevraat**. Een boom of struik in een weiland, heeft een raster of een boomkorf nodig als bescherming tegen veevraat. Na enkele jaren kan u deze bescherming verwijderen, maar in weilanden met paarden, schapen of geiten kan u de bescherming beter laten staan.
- **Maaischade** is één van de meest voorkomende beschadigingen van bomen die in gras staan. Het kan leiden tot een slechte groei of zelfs sterfte. De kans op schimmel- en insectenaantastingen vergroot sterk.
- **Plantafstand**
  - **Plantafstanden voor een haag en een heg**: deze varieert tussen 2 tot 3 planten per meter. Voor bloeiende hagen wordt de afstand dikwijls groter genomen, namelijk 1 tot 1,50 m tussen de planten.
  - **Plantafstanden voor een houtkant**: een houtkant bestaat uit verschillende rijen struiken, soms gecombineerd met hoger opgaande bomen. Houtkanten worden aangeplant in een driehoeksverband van 1,5 m.
  - Voor **bomenrijen** als laan wordt over het algemeen een plantafstand van 7 à 9 m gehanteerd. Voor bomenrijen als groenscherm wordt een tussenafstand van 2 à 4 m wordt gebruikt.
  - Neem de [afstandsregels van het Veldwetboek](#) ter hand.

6.2.6 Beheer

Goed beheer is van groot belang! Vermijd achterstallig beheer: dit is tijdrovend en vaak kostelijk.

6.2.6.1 Onderhoud van de plantspiegel en de kruidige zoom

- De ruimte rondom de voet van een boom of struik wordt best vrijgehouden van diepwortelende grassen en onkruiden. Voor de aanplant van een solitaire boom is een **plantspiegel** van 0,5 tot 1 meter doorsnede voldoende. Dit is vooral van belang tijdens de eerste jaren na de aanplant. Verwijder onkruiden in de plantspiegel op een mechanische wijze. Gebruik hiervoor geen bestrijdingsmiddelen! Op erven kan u bodembedekkende (sier)planten in de plantspiegel zaaien.
- Zorg indien mogelijk voor een strook van een (paar) meter breedte tussen de houtbegroeiing en het intensieve agrarisch grondgebruik (weiland, akker). Deze kruidige of grazige **zoom** beschermt het kleine landschapselement tegen de inspoeling van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, en tegen intensieve betreding of begrazing.

6.2.6.2 Snoeien/scheren

- In bepaalde gevallen is een bepaalde **vormsnoei** nodig. Bij bomen langs of rond gebouwen, op het erf of langs de oprijlaan kan u bijvoorbeeld best af en toe de (zij)takken verwijderen, zodat die de doorgang van landbouwmachines niet belemmeren. Verwijder zware dode takken uit bomen die op het erf of langs een weg staan om schade door vallend hout te voorkomen. Opsnoeien van bomen doet u door de eerste jaren na aanplant door de zijtakken in te korten tot ongeveer 20 à 30 cm van de harttak. Als u dikke takken verwijdert, laat u de tak aanzet beter staan om de wonde zo klein mogelijk te houden. Maak eerst een inkeping aan de onderkant om te verhinderen dat de schors inscheurt en een grote wond veroorzaakt. De snede moet zo glad mogelijk zijn. Bij solitaire bomen in graslanden of akkers is het beter om –indien mogelijk– de kruin van de boom zoveel mogelijk met rust te laten. Wat wel van belang is, is om dubbele groeipunten weg te snoeien en de boom op die manier een hoofdrichting te geven.
- Een **basisregel bij het snoeien** waarmee steeds rekening moet gehouden worden, is dat nooit meer dan 20% mag worden weggesnoeid, anders leidt dit tot te veel bladverlies.
- Houtige KLE's die als **hakhout** beheerd worden, worden periodiek (om de 8 à 10 jaar) tot tegen de grond afgezet.
- **Hagen** worden in de zomerperiode (juli-augustus) geschoren. Het broedseizoen is dan achter de rug en de haag kan snel weer uitgroeien tot een compacte dichte haag. Het is verplicht om meidoornhagen te snoeien tussen 1 november en 1 maart. Door deze wintersnoeibeurt wordt de kans op besmetting met bacterievuur via de bloemen aanzienlijk verminderd.

- **Knotbomen** knot u best om de 6 tot 10 jaar. Vaker knotten put de boom te erg uit, maar als u te lang wacht, dan kan de boom openscheuren. Een hulpmiddel om de knothoogte te bepalen, is om de stomp zo hoog te laten staan als de tak dik is. Zorg ervoor dat het kapvlak glad is en schuin, zodat het water gemakkelijk kan afvloeien. In het tweede groeiseizoen na het knotten dunt u de talrijke nieuwe twijgen best uit tot 6 à 12 goed geplaatste en sterk ontwikkelde takken. Als het mogelijk is, knot dan niet alle bomen in een knotbomenrij in hetzelfde jaar. Dit is interessanter vanuit ecologisch oogpunt: op die manier blijft er voor dieren nog voldoende nest- en schuilgelegenheid.

Afbeelding 89 Beheer van KLE's (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij, Katrien Janssen)

Afbeelding 90 Beheer van KLE's (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

Ook na het planten is de verdere plantverzorging uiteraard cruciaal! Onoordeelkundige snoei kan funest zijn.

Rijd niet te dicht naast beplantingen met zware landbouwmachines. Vooral hoogstammen kunnen flink last hebben van de daardoor veroorzaakte bodemverdichting. Bovendien kunnen ook de wortels beschadigd raken.

U kan ook overwegen om een zoom naast het KLE te leggen om buffering te creëren.

6.2.6.3 Wat met de houtopbrengst?

Wat kan u vandaag de dag nog aanvangen met snoeihout en/of groenafval? Enkele tips om snoeihout en/of groenafval handig te benutten:

- **Geriefhout:** van hakhout van tamme kastanje of zomereik kan u duurzame weidepalen maken met een lange levensduur.
- **Brandhout:** het hout kan, al dan niet na verhakselen, worden verbrand in verwarmingsketels of houtkachels voor het verwarmen van serres of gebouwen.

Afbeelding 91 Onderhoudswerken bij knotbomen levert brandhout op (Bron: beleidsdomein Landbouw en Visserij)

- **Bron van nieuw plantgoed:** de grotere takken van wilgen en populieren kunnen gebruikt worden als pootgoed.
- **Natuurvriendelijke toepassing: aanleggen van een takkenhoop (-mijt) of een houtril:** Beide systemen zijn goedkope manieren om snoei- en ander hout te verwerken en tegelijk de natuur een handje toe te steken. Voor veel diersoorten is dood hout immers heel belangrijk. Bij de opbouw van een takkenhoop worden de dikke takken meestal onderaan gelegd met er bovenop de dunnere takken. Bij een houtril wordt het hout geschikt tot een muurtje. Hiervoor worden de takken in de lengte op elkaar gelegd tussen geschrante verticale palen, tot een hoogte van maximum 1,5 m. Onderaan liggen de dikkere takken, bovenaan het fijnere hout.
- **Houtopbrengst in het composteringsproces:** toevoegen van hakselhout en ander houtafval als structuurmateriaal is cruciaal voor een goed composteringsproces. Leg bij de opbouw van een composthoop het grofste materiaal onderaan zodat het overtollige vocht weg kan en er beluchting is. Boven op deze laag kan organische afval gebracht worden.
- **Gehakseld hout als bodemdeklaag:** gehakseld hout kan dienst doen als deklaag in plantsoenen of paden.

6.2.7 Arbeid en financiering

De aanleg en het onderhoud van kleine landschapselementen kost tijd en geld.

Het planten van een boom kost ongeveer een half uur voor een kleine boom of struik tot enkele uren voor een grote boom, inclusief het aanbrengen van een raster. Het planten van een knotboom kost vrijwel geen tijd – bij het direct in de grond steken van een staak – tot circa een half uur voor het planten van een jonge boom.

Het aanbrengen van een raster vergt, afhankelijk van de uitvoering, maximaal een half uur per boom.

De onderhoudswerkzaamheden (schoffelen, snoeien en dergelijke) kosten enkele uren per jaar. Het onderhoud van een knotboom kost, afhankelijk van de grootte, een half uur tot enkele uren bij iedere knotcyclus.

Wat **kosten** betreft, moet u de kosten incalculeren van het plantmateriaal en van de boomkorf tegen veevraat.

Voor de aanplant en het onderhoud van kleine landschapselementen kan u een subsidie krijgen van de Vlaamse Landmaatschappij. De [beheerovereenkomst kleine landschapselementen](#) is gericht op de aanleg van nieuwe en het onderhoud van KLE's, zoals heggen, hagen, houtkanten, houtwallen en poelen op het landbouwbedrijf.

6.2.8 Praktijkvoorbeelden

LANDBOUWERS GAAN HOUTKANTEN IN HET DIJLELAND BEHEREN (VILT-berichten van 23/02/2011)

In Vlaams-Brabant is de eerste agrobeheergroep (ABG) een feit nu 12 landbouwers vorige maand de statuten ondertekenden van de ABG Dijleland. Zij engageren zich om de houtkanten in het Dijleland duurzaam te beheren. Dankzij de intensieve samenwerking tussen VLM- en ECO²-medewerkers, kan de agrobeheergroep aan de vraag naar systematisch landschapsonderhoud tegemoet komen.

De vele houtkanten, holle wegen en taluds die het Dijleland typeren, vragen intensief beheer. Onderhoud van houtkanten is belangrijk omdat het erosie remt en de hinder van overhangende takken tegengaat. Bovendien ontstaat dankzij de landschapskenmerken een ecologisch en recreatief waardevol netwerk van groene linten in het landschap. Dit versterkt de kwaliteit van de open ruimte tussen Leuven en Brussel.

Landbouwers kunnen een beheerovereenkomst afsluiten met de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) om voor het onderhoud van bijvoorbeeld houtkanten vergoed te worden. Maar, niet elke landbouwer beschikt over de nodige tijd en het juiste materiaal. Daardoor nam de vraag om het beheer structureel te organiseren de laatste jaren toe. De landbouwsector in het Dijleland bleek wel geïnteresseerd in het systeem van de agrobeheergroepen. Een agrobeheergroep kan het beheer collectief en integraal aanpakken zodat het efficiënter is georganiseerd.

De landbouwers met houtkanten langs hun percelen sluiten een beheerovereenkomst af met de VLM. Leden van de agrobeheergroep storten een deel van de jaarlijkse beheervergoeding door naar de ABG. Vanuit de ABG worden de beheerwerken van jaar tot jaar georganiseerd. Landbouwers die zelf aan de slag willen, kunnen een extra inkomen verwerven door ook de houtkanten van collega's te onderhouden. Meteen wordt ook een oplossing voorzien voor landbouwers die het beheer willen uitbesteden.

In 2011 is de agrobeheergroep Dijleland actief in twee opstartzones in Bertem en Huldenberg. Binnen die zones zal de ABG enkele kilometers houtkanten beheren. In een later stadium kan het initiatief uitgebreid worden naar andere locaties. Landbouwers die willen toetreden tot de agrobeheergroep zijn nog steeds welkom. De werking van de agrobeheergroep wordt begeleid door een veldwerker van het agrobeheerscentrum (ECO²).

De oprichting van agrobeheergroepen kadert in het project ECO², een samenwerking tussen Boerenbond, VLM, Agro-aanneming, Agentschap voor Natuur en Bos en het Limburgs Steunpunt Rurale Ontwikkeling met de steun van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO).

DE HAGENDORSER

(Boerenbond, het Limburgs Steunpunt Rurale Ontwikkeling vzw, Regionale Landschappen)

“Hagen zijn KLE's die mee het landschap van Haspengouw en het Maasland bepalen. Vele hagen zijn aangeplant door land- en tuinbouwers van de streek. Het onderhoud ervan is tijdrovend en past dan ook vaak moeilijk binnen de huidige landbouwbedrijfsvoering. We stellen vast dat land- en tuinbouwers daardoor minder geneigd zijn om nieuwe hagen aan te planten. Om de eigenaars van hagen een handje te helpen bij dit onderhoud werd een haagscheermachine aangekocht door [Agro/aanneming](#), ‘de hagendorser’. Een aantal land- en tuinbouwers is opgeleid om met de hagendorser te werken en krijgt zo de kans om een neveninkomst te verwerven. Dit is een mooi voorbeeld van verbreding van activiteiten op een landbouwbedrijf” (Cursus Leren Beheren).

6.2.9 Wettelijke bepalingen inzake houtige KLE's

Bij de aanplant en het beheer van houtige KLE's moet u rekening houden met heel wat zaken zoals: het type plantgoed, de plantperiode, de plantplaats ... Maar ook met de wettelijke bepalingen rond de aanplant, het beheren, het wijzigen en het rooien van houtige KLE's!

Hieronder wordt een beknopt overzicht gegeven van de wettelijke bepalingen inzake houtige kleine landschapselementen. Een meer gedetailleerde uitleg, vindt u in het onderdeel 'algemene wetgeving' van deze praktijkgids.

Let wel, de aanplant en het kappen/rooien van (bomen in) **bossen** wordt onder deze hoofding buiten beschouwing gelaten, omdat dit een heel aparte wetgeving betreft die afzonderlijk wordt besproken, om verwarring te vermijden.

6.2.9.1 Bescherming van houtige KLE's vanuit het natuurbesluit

De zorgplicht en de natuurtoets

De natuurwetgeving voorziet in een zorgplicht. De zorgplicht is **altijd en overal van toepassing en voor iedereen**. Iedereen heeft de taak om zijn houtige KLE's als een goede huisvader te beheren. Ook de natuurtoets is overal van toepassing, dus ook wanneer het gaat om vergunningen, meldingen ... die op de een of andere manier verband houden met (een wijziging van) houtige KLE's.

Wetgeving inzake wijzigingen aan vegetatie en KLE's

Houtige KLE's zijn KLE's, en wijzigingen hieraan vallen onder de wetgeving inzake het wijzigen van vegetaties en KLE's. Sommige wijzigingen van vegetatie en van KLE's zijn verboden, voor andere wijzigingen heeft u een natuurvergunning nodig. Bij een wijziging aan een KLE of vegetatie moet u dus steeds de toets doen aan deze wetgeving.

Concreet moet u als landbouwer in het kader van deze wetgeving volgende stappen doorlopen:

- Er bestaan een aantal uitzonderingen waarbij het verbod of de natuurvergunningsplicht **niét** gelden. Zo is normaal beheer in principe nooit verboden noch vergunningsplichtig. Er bestaat een '**code van goede natuurpraktijk**'⁵ die aangeeft wat 'normale onderhoudswerken' zijn voor verschillende KLE's en vegetaties. **In een eerste stap moet u dus nagaan of uw geplande wijziging onder één van de uitzonderingsbepalingen valt voor het verbod of de natuurvergunningsplicht voor het wijzigen van vegetatie.**
- In een tweede stap, gaat u na of de door u voorziene wijziging aan de KLE **verboden** is.
- Indien niet verboden, moet u nagaan of uw geplande wijziging **natuurvergunningsplichtig** is.
  - Hiervoor moet de wijziging gesitueerd zijn in een gebied waarvoor de natuurvergunningsplicht geldt én
  - moet het bovendien gaan om een natuurvergunningsplichtige wijziging van KLE's

Onder meer volgende activiteiten worden beschouwd als vergunningsplichtige wijzigingen van kleine landschapselementen of de vegetatie ervan, indien ze plaatsvinden in een of meerdere van de 'natuurvergunningsplichtige gebieden':

het rooien of anderszins verwijderen en het beschadigen van houtachtige beplantingen op weg-, waterweg of spoorwegbermen of op het talud van holle wegen, van houtachtige beplantingen langs waterlopen, dijken of taluds, van heggen, hagen, houtkanten, houtwallen, bomenrijen en hoogstamboomgaarden.

VALLLEN SOLITAIRE BOMEN ONDER DE REGELGEVING VAN DE NATUURVERGUNNING?

Solitaire bomen vallen onder de noemer van 'houtachtige beplantingen'. Bovenstaande bepaling geldt dus, indien de boom zich bevindt in een gebied waar de natuurvergunningsplicht van toepassing is.

Conclusie: er geldt géén natuurvergunningsplicht voor bijvoorbeeld het kappen van een solitaire boom in een weiland maar wél voor een boom in de berm of langs waterlopen, taluds, dijken ... Voor een bomenrij geldt wél steeds de natuurvergunningsplicht want bomenrijen staan in de wetgeving als aparte categorie vermeld!

⁵ Bijlage I omzendbrief 10 november 1998 Omzendbrief LNW/98/01 betreffende algemene maatregelen inzake natuurbehoud en wat de voorwaarden voor het wijzigen van vegetatie en kleine landschapselementen betreft volgens het besluit van de Vlaamse regering van 23 juli 1998 tot vaststelling van nadere regels ter uitvoering van het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu - Datum 10/11/1998

Gebiedsgericht natuurbeleid

U moet steeds nagaan of uw bedrijf in één of meerdere gebieden ligt die volgens de natuurwetgeving een speciale bescherming hebben gekregen, zoals de gebieden van het [Vlaams Ecologisch Netwerk \(VEN\)](#), het [Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk \(IVON\)](#), natuurreservaten en [Speciale Beschermingszones](#). In dit geval moet u er de wetgeving en beschermingsvoorschriften voor die gebieden op nagaan en naleven. Elk van deze gebieden heeft immers zijn eigen specifieke beschermingsregime.

6.2.9.2 Andere wetgeving inzake houtige KLE's

Wetgeving uit het landschapsbeleid

Solitaire bomen en andere houtige KLE's kunnen in gebieden liggen met een belangrijke landschappelijke waarde. U moet zich dan ook steeds de vraag stellen of uw bedrijf zich situeert in één van de gebieden die beschermd zijn door het landschapsbeleid zoals bijvoorbeeld beschermde landschappen of erfgoedlandschappen. In dat geval is de wetgeving en de beschermingsvoorschriften die gelden voor deze gebieden van toepassing.

Een voorbeeld:

In beschermde landschappen geldt er een onderhoudsplicht. Zo zijn de eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en vruchtgebruikers in beschermde landschappen onder meer verplicht om lijn- en puntvormige landschapselementen zoals poelen, houtkanten, houtwallen, bomen, bomenrijen en hagen te onderhouden en in stand te houden.

Bovendien is het in beschermde landschappen onder meer verboden om:

- * het vellen, ontwortelen of beschadigen van bomen en heesters; Onderhoudswerkzaamheden zoals snoeien of knotten zijn toegelaten mits ze oordeelkundig worden uitgevoerd;
- * het verwijderen of beschadigen van holle wegen, taluds, steilranden, graften, houtkanten, houtwallen, hagen, dreven, bomenrijen, solitaire bomen, dijken, aarden wallen, poelen ...

Specifieke wetgeving uit de Ruimtelijke ordening (RO)

In de RO zijn er verschillende **bestemmingen**. Elk van deze bestemmingen uit de RO heeft eigen bestemmingsvoorschriften en een eigen beschermingsregime. Sommige van die bestemmingsvoorschriften vervullen een natuurbeschermende rol.

Ga ook altijd na of er voor de aanplant of het wijzigen (inclusief rooien) van KLE's, vegetatie, flora in het algemeen een **stedenbouwkundige vergunningsplicht** geldt. Voor een aantal ingrepen werd de vergunningsplicht vervangen door een meldingsplicht. Een aantal ingrepen zijn bovendien vrijgesteld van de vergunningsplicht. Dit maakt het verhaal uiteraard nog complexer ...

Aanplantingen van groen zijn niet stedenbouwkundig vergunningsplichtig. Voor de aanplant van houtige KLE's langs weiden en akkers heeft u geen stedenbouwkundige vergunning nodig.

U heeft onder meer **een stedenbouwkundige vergunning nodig voor het vellen van bomen die op een hoogte van 1 meter boven het maaiveld een stamontrek van 1 meter hebben** en geen deel uitmaken van een bos.

Er zijn echter **een aantal vrijstellingen waarbij er geen stedenbouwkundige vergunning nodig is voor het vellen van de boom**.

Een stedenbouwkundige vergunning is niet nodig in volgende gevallen die relevant kunnen zijn voor de landbouwer:

- 1° het vellen van hoogstammige bomen, op voorwaarde dat aan al de volgende vereisten voldaan is:
  - a. ze maken geen deel uit van een bos;
  - b. ze liggen in een woongebied in de ruime zin, in een agrarisch gebied in de ruime zin of in een industriegebied in de ruime zin, en niet in een woonparkgebied;
  - c. ze liggen binnen een straal van maximaal 15 meter rondom de vergunde woning, de vergunde landbouwbedrijfswooning of landbouwbedrijfsgebouwen of de vergunde bedrijfswooning of bedrijfsgebouwen.

2° het vellen van alleenstaande hoogstammige bomen of van enkele bomen in lijnverband omwille van acuut gevaar en na voorafgaande schriftelijke instemming van het ANB.

Vraag ook steeds naar een eventueel geldende gemeentelijke **stedenbouwkundige verordening**. Deze kunnen een verstrenging van de regels voor stedenbouwkundige vergunningen betekenen, evenals bepaalde vrijstellingen opheffen.

In veel gemeenten geldt een gemeentelijke 'kapverordening', ook wel beplantingsverordening of kapreglement genoemd. In sommige gemeenten is het bijvoorbeeld verboden om een boom te rooien die aan de grond een stamomtrek heeft van meer dan 30 cm, om in bossen te kappen of houtkanten te rooien. Het blijft dus raadzaam u op voorhand goed te informeren bij uw gemeente!

Houtige KLE's en de randvoorwaarden uit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Om de bedrijfstoelage uitbetaald te krijgen moet de landbouwer voldoen aan een aantal randvoorwaarden. Bij het niet naleven van de randvoorwaarden wordt een vermindering toegepast op de totale rechtstreekse inkomenssteun. Voor alle info omtrent de randvoorwaarden, raadpleeg de [website van het beleidsdomein Landbouw en Visserij](#).

In het kader van de randvoorwaarde *Beheerseisen voortvloeiend uit Vogel- en Habitatrichtlijn* bent u als landbouwer verplicht om de natuurlijke vegetatie en de kleine landschapselementen in stand te houden. **Concreet houdt deze randvoorwaarde in dat u als landbouwer het verbod, de (natuur)vergunningsplicht en de voorwaarden voor het wijzigen van de vegetatie en landschapselementen naleeft.** Om aan de doelstelling van de bescherming van de leefgebieden van soorten tegemoet te komen, is de instandhouding van de natuurlijke vegetatie en de landschapselementen immers van groot belang.

Houtige KLE's en het Veldwetboek

Zonder schriftelijk akkoord tussen de twee eigenaars is het bij wet verboden om op de perceelgrens te planten. Volgens het Veldwetboek moet u bij het aanplanten de volgende **afstandsregels** naleven:

- Hoogstammige bomen mogen slechts op twee meter – *tenzij bij ander vast en erkend gebruik* – van de scheidingslijn geplant worden.
- Andere bomen en hagen mogen slechts (bij gebreke van een hiermee strijdig gebruik) op een halve meter van de scheidingslijn tussen twee erven worden geplant.
- Fruitbomen van welke soort ook mogen als leibomen, aan elke kant van de muur tussen twee erven, geplant worden zonder dat een afstand in acht wordt genomen.
- Als u een bos aanplant, moet u minstens op 6 meter van de perceelsgrens blijven.
- De buur kan de rooiing eisen van bomen, hagen, heesters en struiken die op een kortere afstand geplant zijn dan de wet bepaalt.

Let wel, de gemeente kan strengere afstandsregels opleggen!

BRONNENLIJST

- Brochure “Het bos doorheen de bomen... Leidraad doorheen de wildgroei aan wetgeving rond houtige kleine landschapselementen”, provincie West-Vlaanderen, http://www.west-vlaanderen.be/kwaliteit/Leefomgeving/natuur/Documents/leefomgeving/bosbomen/brochure_bosdoorheendebomen.pdf
- Brochure “Plantgoed voor meer streekeigen groen”, <http://dehaan.liquifi.be/websites/2/uploads/file/leefmilieu/plantgoed.pdf>
- Code van goede landbouwpraktijk Natuur, Vlaamse overheid.
- Cursus Leren beheren, <http://www.west-vlaanderen.be/kwaliteit/Leefomgeving/proclam/thema's/natuurenlandschap/Pages/default.aspx>
- Danckaert S., Carels K. & Van Gijseghe D. (2008) Juridisch-wetenschappelijke toestand van blijvend grasland in Vlaanderen in het kader van de randvoorwaardenregeling, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- D’Haene K., Laurijssens G., Van Gils B., De Blust G. & Turkelboom F. (2010). Agrobiodiversiteit. Een steunpilaar voor de 3de generatie agromilieumaatregelen? Rapport van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
- Handboek Agrarisch Natuurbeheer, <http://www.landschapsbeheer.nl/webwinkel/agrarisch-natuurbeheer-handboek>